

Nieuwsbrief

Vlinderwerkgroep Drenthe

22ste jaargang no.1 - voorjaar 2013

Van de bestuurstafel

Uitnodiging Voorjaarsbijeenkomst

Maandagavond **22 april 2013**
in de Koekoekshof in Elp.

Het begint om 19.30 uur **agenda:**

1. Opening
2. Witte hokken door Minko van der Veen
3. Pauze met verkoop loten
4. Enkele parelmoervlinders door Jelle de Vries
5. Pauze met de trekking van de verloting
6. Nachtvinders door Annie en Jan Rocks
7. Bruine essenuil door Willy Ronkes
8. Sluiting

In dit nummer

Van de bestuurstafel

Minko van der Veen 1

Dagdromen over vlinders

Minko van der Veen 2

Op weg naar een nieuwe verspreidingsatlas Dagvlinders van Drenthe, Stand van zaken

Minko van der Veen 4

Nachtvinders 2012

Minko van der Veen 6

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen

Ru Bijlsma 8

Redactie

Leden:

- Pauline Arends
  - Roelof Blaauw
  - Hindrik Lanjouw
  - Jelle de Vries
  - Willeke Ketelaar
- Eindredactie:
- Ate Dijkstra

Kopij voor de najaarseditie graag
voor 20 oktober 2013

inleveren per:

e-mail: nieuws@vlinderwerkgroepdrenthe.nl

of Willeke Ketelaar, Kastanjelaan
5, 9422 JB Smilde

tel: 0592-413073

Minko van der Veen

Op het moment dat ik dit stukje schrijf (17 maart) lijkt het voorjaar nog ver weg. Ruim een week geleden mochten we, heel kort, ervaren hoe het straks weer zal zijn, na een lange periode van winterse kou. De overwinteraars van de dagvlinders bleken in mijn tuin geen problemen met de koude te hebben gehad als ik af mag gaan op de citroenvlinders en kleine vossen die er even rondvlogen. Iemand meldde me zelfs 20 citroenvlinders te hebben gezien. Nachtvinders heb ik tot dusver nauwelijks nog mogen begroeten in mijn tuin.

Op onze vergaderingen hebben we weer veel aandacht besteed aan de opzet van de komende dagvlindersverspreidingsatlas. Grootste punt van zorg daarbij is toch wel het nog (te) grote aantal 'witte' en 'magere' kilometerhokken. We zullen met z'n allen in 2013 nog flink 'aan de bak' moeten in die delen van Drenthe waaruit we nog geen of te weinig soorten gemeld hebben gekregen. Waar die hokken liggen zal duidelijk worden gemaakt in kaarten die voor iedereen beschikbaar zijn. Verderop in deze Nieuwsbrief wordt daar op ingegaan.

Velen zullen zich het nog goed kunnen herinneren: de grote brand in het Fochteloërveen in het voorjaar van 2011. Maar liefst 100 hectare natuur ging 'verloren' zoals dat vaak wordt aangeduid. Maar zo gemakkelijk geeft de natuur zich niet gewonnen weten we, en dat blijkt ook uit het artikel dat Ru Bijlsma hierover in deze Nieuwsbrief schrijft.

Niet alleen een grote brand weet de natuur te overwinnen, ook een staatssecretaris naar het zich nu laat aanzien. Er zijn aanwijzingen dat staatssecretaris Dijkma het beter met de natuur voor heeft dan haar voorganger. Maar misschien is de grootste winst nog wel dat de natuur meer draagvlak onder niet-politici bleek te hebben dan we dachten. En dat niet verwachte initiatieven en mogelijkheden een groter maatschappelijk draagvlak onder de natuur lieten zien dan vermoed.

Zelf probeer ik het in deze Nieuwsbrief ook van de optimistische kant te bekijken in mijn bijdrage ("Dagdromen over dagvlinders") aan deze nieuwsbrief. Het zou toch heel mooi zijn wanneer we een aantal nieuwe dagvlindersoorten als standvlinder mogen verwelkomen in Drenthe.

Namens het bestuur van onze werkgroep wens ik jullie veel leesplezier in deze weer vrolijke Nieuwsbrief, en natuurlijk vooral (eindelijk eens) een heel goed vlinderjaar .

Minko van der Veen

Dagdromen over dagvlinders

Minko van der Veen

Vaak, te vaak zou ik zeggen, komen vlinders negatief in het nieuws. Regelmatig lezen we over soorten die achteruitgaan of zelfs helemaal dreigen te verdwijnen. Zelden hoor je een positief, hoopvol, verhaal. Toch wil ik het deze keer eens van de meer optimistische kant bekijken. Tegen beter weten in, vraagt u zich af? We zullen zien.

Bijna iedereen moet het tijdens de zomervakanties in het buitenland hebben vastgesteld. Natuurlijk niet de zonzonbidders die zich alleen maar aan het zonovergoten strand laten zien, maar wel de doorsnee lezer van dit blad, die een ander, meer natuurlijke biotoop (ook) bezoekt. Hij of zij zal het ook hebben vastgesteld: de aantallen dagvlinders en ook het aantal soorten ligt in het buitenland vaak veel hoger dan bij ons. En dan zijn het ook nog eens oogverblindend mooie soorten. "Hadden wij die maar" hoor ik menigeen verzuchten. Wel, die wens lijkt toch in vervulling te gaan! De laatste jaren zien we in Nederland, maar ook in Drenthe soorten die hier (nog) niet thuis horen. Nou laat ik me exacter uitdrukken: die hier niet of lange tijd niet werden gezien. Allichtonen of spijtoptanten zou je ze kunnen noemen.

Keizersmantel

De eerste soort die ik hier wil bespreken is de keizersmantel. Sinds 1981 is de keizersmantel als standvlinder uit Nederland verdwenen, en is sindsdien een regelmatige zwerver. De keizersmantel is een opvallend grote vlinder met op de bovenzijde van de vleugels veel oranje. Verdeeld over de voorzijde van voor- en achtervleugels ligt een zigzagpatroon van zwarte strepen en vlekken. De vlekken langs de buitenranden en de strepen meer naar het midden van de vleugels. De onderkant van de voorvleugel verschilt niet zoveel van de bovenkant, maar de onderkant van de achtervleugel is groenachtig met duidelijk bleekwitte diagonale banden. Door de voorvleugels in rust verscholen te houden tussen de achtervleugels valt de vlinder haast weg tegen de achtergrond.

De keizersmantel behoort tot de grote groep van de Nymphalidae en wordt daarbinnen tot de Parelmoervlinders gerekend. De Nymphalidae (circa 6000 soorten wereldwijd) bestaat in Nederland uit ondermeer de Vossen, Zandoogjes, Weerschijnvlinders en Parelmoervlinders. Het zijn allemaal middelgrote tot grote, vaak kleurrijke en sterk getekende vlinders. Wie goed kijkt zal het opvallen dat de vlinders maar twee paar poten lijken te hebben, waar je er natuurlijk drie paar had verwacht (insecten worden immers ook wel aangeduid met 'hexapoda', zespotigen). Het voorste paar poten is wel aanwezig maar zo gereduceerd dat ze in eerste instantie niet opvallen. De vlinder gebruikt ze niet om zich vast te houden of om te lopen, maar ze komen wel van pas bij het schoonpoetsen van de roltong ('poetspoten'). Je kunt dat poetsgedrag vaak zien wanneer ze op een bloem zittend even stoppen met nectar drinken.

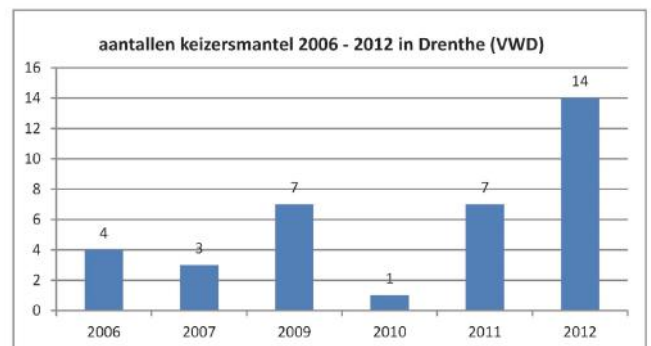
De keizersmantel is vooral een soort van open bossen, bosranden en kapvlaktes. Dus tijdens een wandeling langs brede bospaden en bosranden omzoomd met lagere struiken en bloeiende planten maken we kans deze fraaie vlinder te zien.

Keizersmantel bovenzijde vrouw foto: UK butterflies

Omdat de soort een hoge nectarbehoefte heeft, moeten we vooral letten op plekken waar zijn favoriete nectarplanten bloeien, zoals braam en distel. De zeldzame keren dat we de vlinder te zien krijgen zal het nagenoeg altijd gaan om een eenzame zwerver, op zoek naar een soortgenoot, van voorkeur het andere geslacht. Zolang er weinig zwervers zijn, blijft die kans heel klein.

En zelfs wanneer die kans zich eens voordoet en het tot een paring komt, dan zit het vrouwtje vanaf dat moment opgezadeld met een niet gering probleem: het vinden van een geschikt gebied om haar eitjes af te zetten! Diverse viooltjes fungeren als waardplant, zoals bosviooltje, maarts viooltje, hondsviooltje, donkersporig en bleeksporig bosviooltje. En daar moeten er dan ook nog eens grote aantallen van groeien om de hongerige rupsen niet een vroegtijdige hongerdood te laten sterven. In de inleiding liet ik weten deze keer het optimisme eens hoogtij te willen laten vieren, maar natuurlijk niet zonder de realiteit uit het oog te verliezen! Overigens zet het vrouwtje haar eitjes niet op de waardplant af, die zullen haar rupsen later zelf in de omgeving moeten opsporen. De eitjes worden namelijk afgezet in de schorsspleten van bomen in de directe omgeving van de waardplant, op een hoogte van tussen de 1 en 2 meter. Als het rupsje uit het ei komt kiest ze ervoor haar schuilplaats tussen de schorsspleten tot na de winter aan te houden. Pas in het voorjaar kruipt ze naar beneden en gaat op zoek naar de viooltjes. Eind juni – begin juli vliegt de nieuwe generatie keizersmantels uit. Tot ongeveer begin september kun je ze dan tegenkomen.

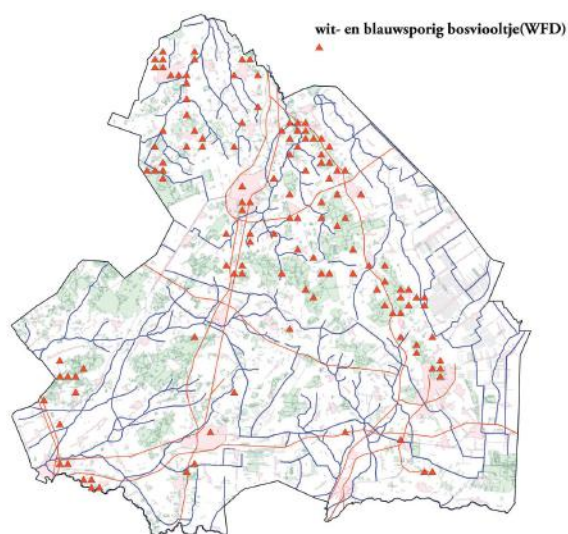

Grafiek 1

In Drenthe komen we de laatste jaren steeds kiezersmantels tegen. In grafiek 1 staan de aantallen waargenomen exemplaren in Drenthe (zoals die bij de Vlinderwerkgroep Drenthe zijn gemeld). De vlinders werden tussen 2006-2012 in 15 uurhokken gezien. In 13 uurhokken was dit

Dagdromen over dagvlinders (vervolg)

eenmalig het geval. In twee uurhokken is de soort in twee jaren gezien. In één van deze twee hokken werden steeds 2 exemplaren gezien in 2005 en 2006, daarna niet meer. In het andere uurhok (omgeving Havelterberg) werden in 2009 twee exemplaren gezien en in 2012 maar liefst veertien! De waarnemer meldt erbij dat het in zeker 6 gevallen om 'verse', dus geen afgevlogen, vindsters gaat. Dat maakt het aannemelijker dat het om een lokale populatie zou kunnen gaan. Ook werd een paring tussen twee keizersmantels vastgesteld. Van belang is ook hoe vroeg in de vliegtijd vlinders worden gezien. Hoe vroeger hoe groter de kans dat het geen zwerver betreft maar een lokaal exemplaar.

Figuur 1

Dat er op meerdere plekken in Drenthe voor de rupsen wat te eten valt, is te zien in figuur 1. Hierin zie je de verspreiding van het wit- en blauwsporig bosviooltje in Drenthe (bron Florawerkgroep Drenthe).

Grote weerschijnvlinder

Een andere soort die incidenteel nog in Drenthe wordt gezien, zonder dat we zeker weten of er sprake is van blijvende populaties, is de grote weerschijnvlinder. Ook deze soort behoort tot de eerder genoemde familie van de Nymphalidae (groep vossen en zandogen). Binnen Nederland zijn populaties bekend uit ondermeer Twente, de Achterhoek, Brabant en, sinds enkele jaren, ook Friesland (Lindevallei). De grote weerschijnvlinder is, net als de keizersmantel, een grote opvallende vlinder die, hoewel honkvast, gemakkelijk grote afstanden weet te overbruggen. Zijn favoriet leefgebied: oudere, vochtige loofbossen met wilgenstruweel in beekdalen. De aanwezigheid van boswilg of andere wilgensoorten is een voorwaarde omdat de rups alleen het blad van deze bomen wil eten. Het zal duidelijk zijn dat onze provincie met zijn vele (of weer) natuurlijke beekdalen de grote weerschijnvlinder wat te bieden heeft!

Hoe herkennen we de grote weerschijnvlinder? Inderdaad met een vleugellengte tot 40 mm groot. Hoofdkleur is (rood)bruin met witte strepen en zwarte vlekken en oogringen op zowel voor als achterkant. Het mannetje heeft nog een verrassing in petto: wanneer hij zijn vleugels opent verschijnt er een prachtige paarsblauwe gloed op zijn voor- en achtervleugels, afhankelijk van hoe het licht invalt. Om ze te zien te krijgen moeten we zowel de blik omhoog als omlaag richten, niet er tussenin. Meestal zitten ze hoog in de boomtoppen, maar wanneer er mestkeutels

Grote weerschijnvlinder onderzijde vrouw
foto: UK butterflies

op de grond liggen maak je een goede kans ze daar te zien. Het vocht van dierlijke uitwerpselen, maar ook van kadavers beschouwen ze als een lekkernij! En wanneer jij je goed in het zweet gewerkt hebt willen de mannetjes ook daar wel eens op afkomen, net als op een stukje stinkende kaas. Voor dat verzamelen van zouten hebben de mannetjes een goede reden: tijdens de paring dragen ze niet alleen hun sperma over maar ook zouten, waardoor de ontwikkeling van de eitjes beter verloopt. In de boomtoppen zijn ze op zoek naar honingdauw en sap van bloedende bomen. Ook verzamelen zich daar de mannetjes in de hoop dat er een vrouwtje langs komt. Langdurig turen naar de boomtoppen, maar ook de blik naar de grond richten kan succes opleveren.

Grote weerschijnvlinder bovenzijde man foto: Minko van der Veen

De vliegtijd van de soort loopt van medio juni tot eind augustus, met de piek in juli. De eitjes worden op de zonnigste momenten van de dag hoog in de bomen op beschaduwde bladeren afgezet. Zij zetten de eitjes afzonderlijk af op de bovenkant van oude blaadjes in vier tot vijf meter hoge wilgen. Dit is vooral het geval bij kleine inhammen langs brede bospaden en bij luw gelegen bosranden.

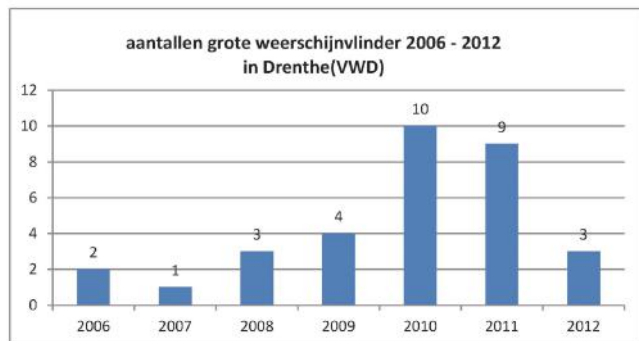
De jonge rups eet op een karakteristieke manier van het blad aan beide zijden van de hoofdnerf. Begin november verkleurt de rups van groen naar bruin en overwintert in de vork van twijgen of in groeven tussen schors van de waardboom.

Dagdromen over dagvlinders (vervolg)

Afhankelijk van het weer, begint de rups tussen eind maart en begin mei weer te eten. Hij kleurt dan opnieuw groen en verpopt zich later hoog in de boom.

Grafiek 2

Grafiek 2 laat zien hoeveel exemplaren van de grote weerschijnvlinder de afgelopen zeven jaar in Drenthe zijn gezien (VDW). Helaas zien we dat het afgelopen jaar aan de stijging sinds 2007 een abrupt einde is gekomen. Maar dat zou ook te maken kunnen hebben met het geringe aantal zomerse dagen in 2012 in de piek van de vliegtijd(juli). In elf uurhokken is de soort gezien tussen 2006 en 2012, maar in slechts twee uurhokken is dat vaker dan eenmaal geweest (namelijk tweemaal). In één hiervan zijn ook in 2012 weer (3) vlinders gezien, in totaal 13 stuks over 2012 en 2010. De biotoop daar lijkt optimaal voor de vlinder (Drentsche Aa gebied). Toch is het natuurlijk nog te vroeg om te juichen, meer om de adem in te houden.

Toekomst

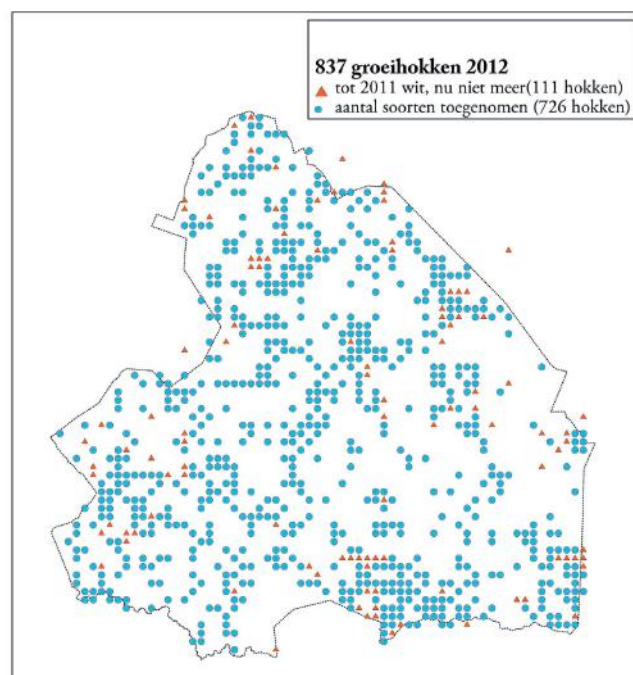
Wanneer we over onze provinciegrens heen kijken, zijn er meer soorten die ons vlinderhart sneller doen kloppen en hoopvol naar de komende jaren doen kijken. Het gaat dan om soorten als: spiegeldikkopje, bosparelmoervlinder, pimperlblauwtje, boswitje, grote vuurvlinder en groot geaderd witje. Maar eerlijk gezegd zie ik deze soorten, zelfs in mijn meest optimistische buien, hier niet verschijnen. Niet voordat we er eerst in geslaagd zijn hun leefgebieden te herstellen en de afstanden tussen deze gebieden voor ze overbrugbaar te maken. Pas dan zullen de avontuurlijke zwervers zich er welkom voelen!

Op weg naar een nieuwe verspreidingsatlas Dagvlinders van Drenthe, Stand van zaken.

Minko van der Veen

Het afgelopen najaar hadden we alleen nog maar de beschikking over een deel van onze eigen (VWD) waarnemingen van de dagvlinders en konden we daardoor nog geen compleet beeld geven. Ondertussen hebben al onze waarnemers hun gegevens ingeleverd en hebben we ook van de Vlinderstichting waarnemingen gekregen (waaronder die van Waarneming.nl). Een compleet beeld van 2012 valt nu dus te geven.

Het blijkt dat in 2012 uit 1366 kilometerhokken waarnemingen zijn binnengekomen, ongeveer 10% minder dan we de afgelopen drie jaar gewend waren (Drenthe kent ruim 2800 kilometerhokken) Van de 1366 bezochte hokken bleken 837 er qua aantal soorten op vooruitgegaan te zijn. Hieronder 111 hokken die tot 2011 geen enkel soort gescoord hadden ('witte hokken') en 726 hokken waarvan het aantal soorten bleek toegenomen (alles gerekend vanaf 2007). **Figuur 1** laat zien waar in Drenthe we de 111 nieuwe hokken hebben 'aangeboord' en waar de hokken liggen waarin we het soortenaantal wisten op te schroeven.

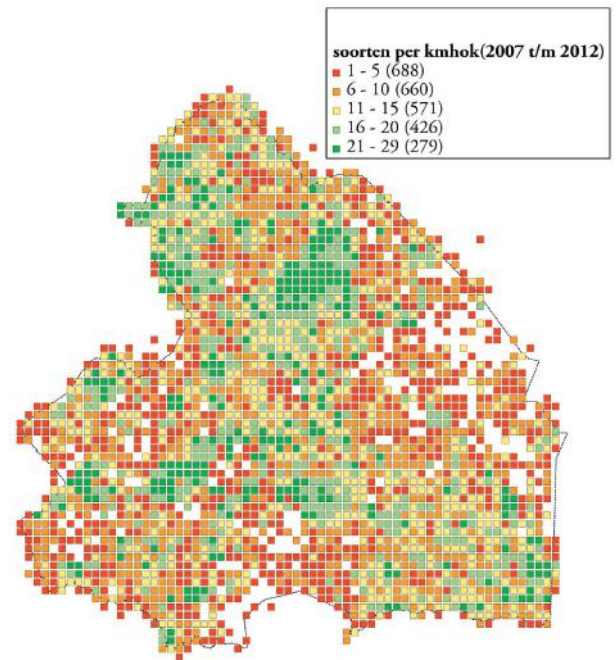
Figuur 1

Aan de (aaneengesloten) ligging van een aantal hokken is te zien dat er in sommige gevallen heel gericht gezocht is in 'magere' hokken! Precies zoals we jullie hebben gevraagd, en daar zijn we onze waarnemers heel erkentelijk voor. Het nieuwe verspreidingskaartje met het aantal soorten per kilometerhok ziet er nu uit als in **figuur 2** aangegeven.

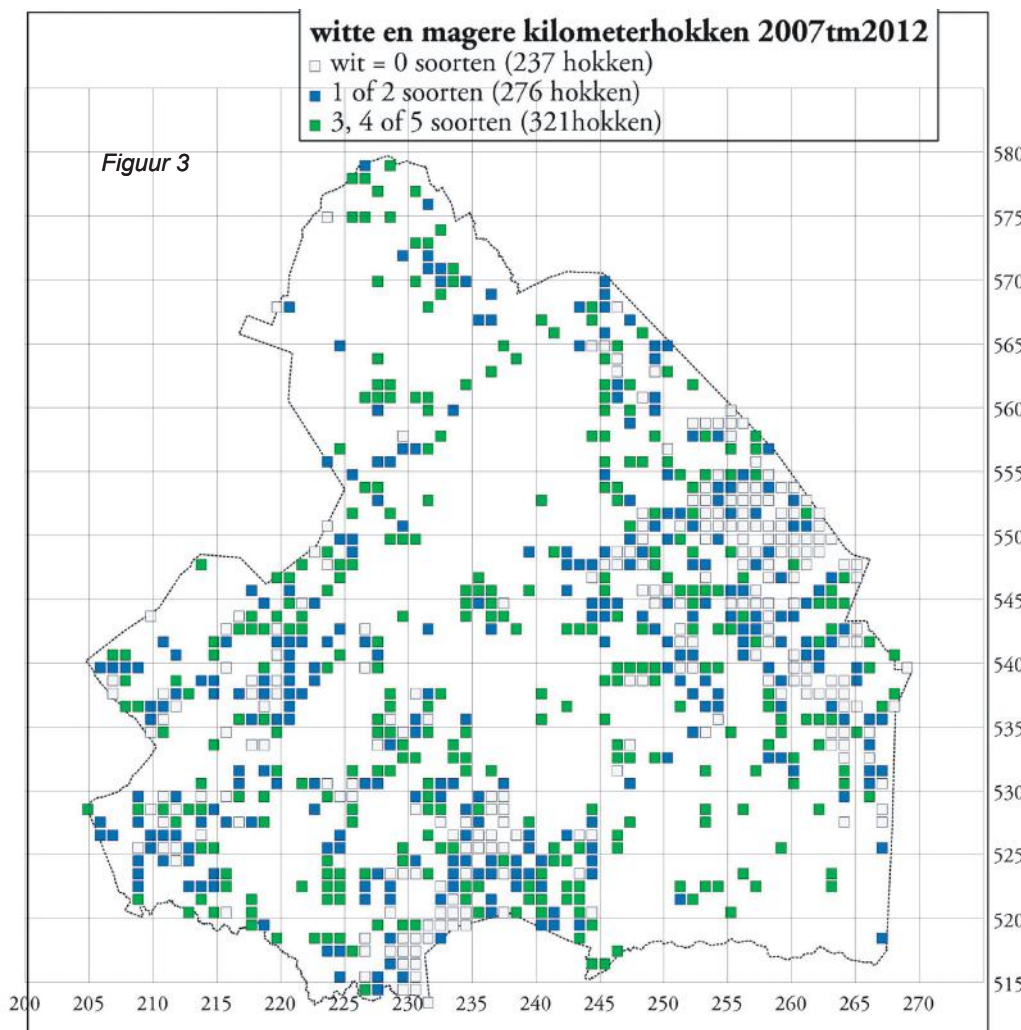
Op weg naar een nieuwe verspreidingsatlas Dagvlinders van Drenthe, Stand van zaken (vervolg).

Omdat het voor het komende vlinderseizoen erg belangrijk is vooral te gaan kijken in de hokken waaruit nog geen of weinig soorten dagvlinders zijn gemeld sinds 2007, zijn in **figuur 3** alleen de zogenaamde 'witte' en 'magere' kilometerhokken aangegeven (geen, respectievelijk 1 t/m 5 soorten). Het is dus vooral het laatste kaartje waarop je goed kunt zien waar je in 2013 moet zijn!

Willen we een nieuwe verspreidingsatlas voor de dagvlinders kunnen uitbrengen dan is het, naast natuurlijk goed vlinderweer, echt noodzakelijk dat we in 2013 ons met zijn allen storten op deze hokken. Er zullen gedetailleerder kaarten beschikbaar komen via onze website, zodat je altijd een kaart van je eigen omgeving kunt downloaden met daarop de magere en witte hokken. Zodra ze er zijn zal ik jullie dat via de mail laten weten.

Figuur 2

Figuur 3

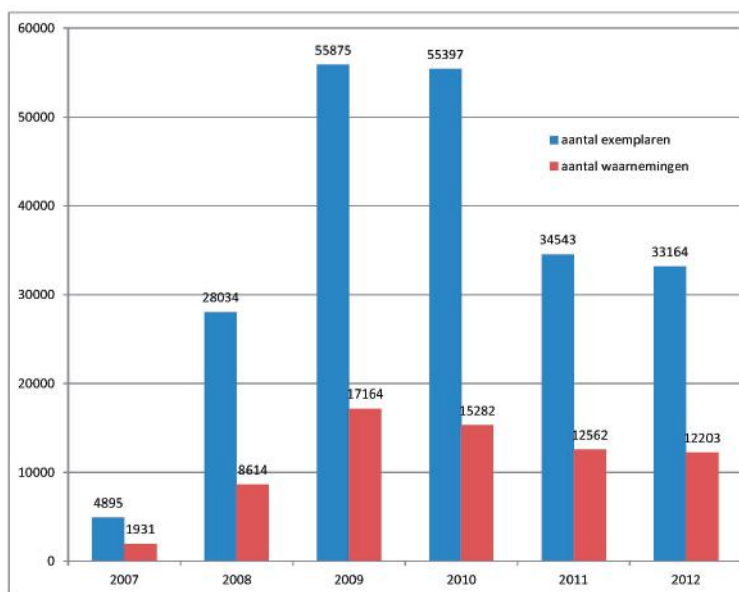
Figuur 3

Nachtvinders 2012

Minko van der Veen

Hoe was het afgelopen nachtvlinderseizoen? Afgaand op de verhalen die ik tot nog toe binnenkreeg niet echt geweldig, maar wijzen de cijfers, die ik nu net allemaal binnen heb, dat ook uit? Niet als je naar de aantallen waarnemingen en aantallen exemplaren kijkt, dan verschilt 2012 maar weinig van 2011. Wel waren de jaren 2010 en 2009 een stuk beter.

Figuur 1

De grafiek van figuur 1 laat dat zien. Ook in 2012 werden er weer nieuwe soorten gemeld, vooral nieuwe microsoorten(30). Ook de komende jaren verwacht ik vooral een (sterke) groei in het aantal micronachtvlindersoorten. Niet in de laatste plaats doordat een aantal waarnemers van onze Vlinderwerkgroep zich heeft aangemeld voor de cursus "micronachtvlinders" (een initiatief van de Groninger Vlinderwerkgroep). Het aantal nieuwe macrosoorten bedroeg 12. De tabel 1 laat zien om welke soorten het gaat.

bonte walstrospanner / <i>Catarhoe cuculata</i>	<i>fijnsparkegelmot / <i>Assara terebrella</i></i>
bonte wortelluil / <i>Agrotis vestigialis</i>	<i>fraaie oogbladroller / <i>Epinotia cruciana</i></i>
donkerbruine snuituil / <i>Idia calvaria</i>	<i>gordelpalpmot / <i>Recurvaria leucatella</i></i>
gevlamde rietuil / <i>Senta flammea</i>	<i>gouden langsprietmot / <i>Nemophora metallica</i></i>
grijs weeskind / <i>Minucia lunaris</i>	<i>graszakdrager / <i>Epichnapterix plumella</i></i>
hengeldwergspanner / <i>Eupithecia plumbeolata</i>	<i>kleine dennenbladroller / <i>Clavigesta purdeyi</i></i>
kuifvlinder / <i>Shargacucullia verbasci</i>	<i>lichte haakbladroller / <i>Ancylis diminutona</i></i>
tijgerbeertje / <i>Setina irrorella</i>	<i>lichte zwamboorder / <i>Crassa tinctella</i></i>
walstropijlstaart / <i>Hyles gallii</i>	<i>luipaardlichtmot / <i>Nomophila noctuella</i></i>
windepijlstaart / <i>Agrius convolvuli</i>	<i>moerasgrasrot / <i>Agriphila inquinatella</i></i>
zuidelijke bandspanner / <i>Nyctosea obstipata</i>	<i>oranje boogbladroller / <i>Acleris notana</i></i>
zuidelijke stipspanner / <i>Idaea trigeminata</i>	<i>oranje borstelrot / <i>Epermenia falciformis</i></i>
<i>anjerbladroller / <i>Cacoecimorpha pronubana</i></i>	<i>oranje dwergbladroller / <i>Pammene aurana</i></i>
<i>appelmoimboorder / <i>Epicallima formosella</i></i>	<i>oranjebruine grasrot / <i>Pediasia contaminella</i></i>
<i>bruine grasrot / <i>Crambus silvella</i></i>	<i>panterspitskopmot / <i>Ypsolopha sequella</i></i>
<i>bruingele boogbladroller / <i>Acleris aspersana</i></i>	<i>pinksterbloemlangsprietmot / <i>Cauchas rufimitrella</i></i>
<i>citroenstamgastje / <i>Denisia similella</i></i>	<i>roodstreepmutsjeslichtmot / <i>Trachycera suavella</i></i>
<i>diamantborsteltje / <i>Acleris cristana</i></i>	<i>variabele pedaalrot / <i>Argyresthia bonnetella</i></i>
<i>donkere coronamot / <i>Phlyctaenia perlucidalis</i></i>	<i>wilgenstippelmot / <i>Yponomeuta rorrella</i></i>
<i>donkere maanmot / <i>Pammene trauniana</i></i>	<i>witlingrasrot / <i>Agriphila latistria</i></i>
<i>fijnmazige bladroller / <i>Pandemis dumetana</i></i>	<i>zenegroenbladroller / <i>Endothenia ustulana</i></i>

Tabel 1

De 'harde kern' van de soorten (die elk jaar worden gemeld sinds 2007) betreft 306 soorten (macro en micro samen). Het totaal aantal gemelde soorten sinds 2007: macro's 562 en micro's 405 samen dus 967 soorten. Het gaat in dit stadium nog om 'gemelde' soorten, dus nog niet 'officieel'. Tot zover heel kort onze 'oogst' van 2012.

Dit jaar werd op de Landelijke Dag van de Vlinderstichting het boek "Nachtvinders belicht" gepresenteerd. Een boek dat ik overigens iedereen van harte kan aanbevelen. In 164 pagina's worden heel veel facetten van het nachtvlinderleven uit de doeken gedaan. Centraal

staat de nachtvlinderfaunistiek zoals die na vele jaren via studie en verzamelen van waarnemingen is vastgelegd in de 'Noctua' database van de Werkgroep Vlinderfaunistiek(EIS_Nederland) en de Vlinderstichting. Op basis van deze gegevens is een 'Voorlopige' Rode Lijst van Macronachtvlinders opgesteld. ('voorlopig' en nog niet officieel, omdat daarin ook de overheid een stem heeft). Wat (o.m.) in de Rode Lijstlijst staat, is een indeling die iets zegt over de mate waarin een soort wordt bedreigd in zijn voortbestaan in Nederland. Niet alle soorten hebben een indeling gekregen, in principe alleen de soorten die in ons land standvlinder zijn. Voor de macrosoorten die zijn ingedeeld in de categorieën "thans niet bedreigd", "kwetsbaar", "bedreigd" en "gevoelig" heb ik de situatie voor Drenthe op uurhok (vierkant van 5 bij 5 kilometer) niveau eens uitgezocht. Het kaartje van figuur_2 brengt dat in beeld.

Per uurhok zijn in het kaartje van figuur-2 vijf zaken aangegeven. Centraal in het hok geeft een cirkel d.m.v. grootte en kleur aan hoeveel soorten macronachtvlinders in dat uurhok zijn aangetroffen in de periode 2007 t/m 2012. In welke rodelijstcategorieën deze soorten vallen is aangegeven in de vier hoekpunten van het betreffende uurhok. De getallen die je er ziet geven de aantallen soorten voor de betreffende rodelijstcategorie. Steeds vindt je linksboven het aantal soorten dat in de categorie "Thans niet bedreigd"(TNB) valt, linksonder het aantal soorten uit de categorie "bedreigd", rechtsonder uit de categorie "gevoelig" en rechtsboven uit de categorie "kwetsbaar" (als het aantal soorten uit een categorie 0 is staat er niets).

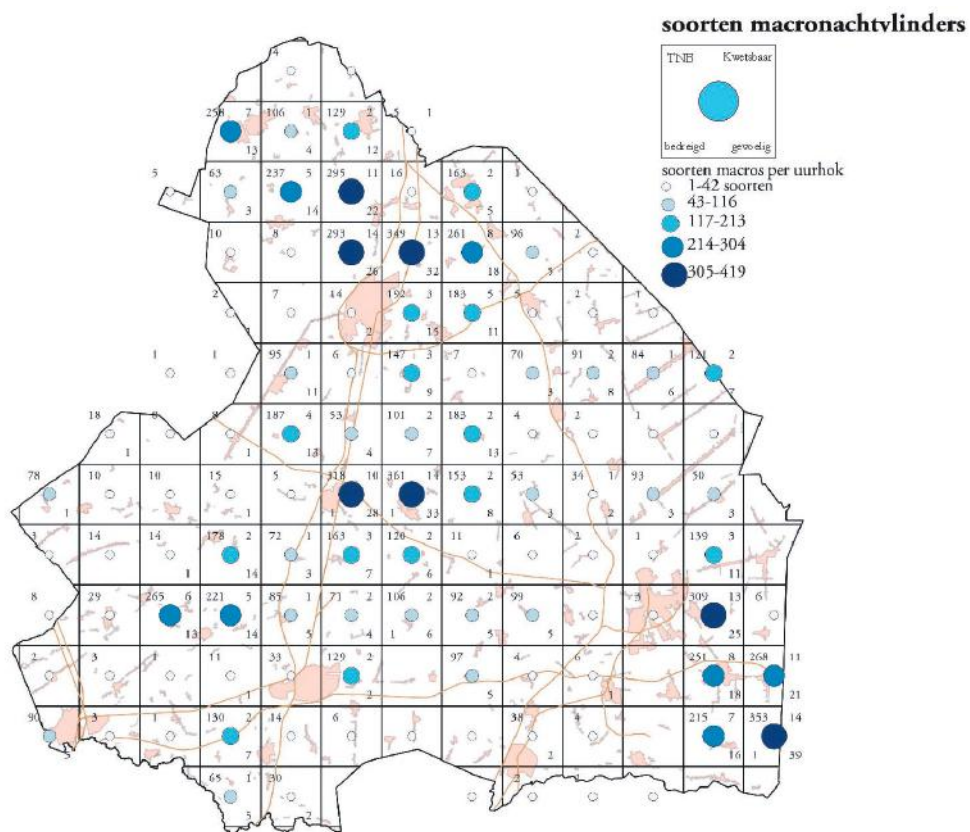
Wanneer we per uurhok de percentages bepalen voor "kwetsbaar" en "bedreigd" (als percentage van het totaal aantal soorten macronachtvlinders in het uurhok) dan zien we dat weliswaar deze percentages (als trend licht) stijgen met het aantal

soorten in het uurhok, maar dat er redelijk grote fluctuaties zijn. Voor de uurhokken met meer dan 150 soorten fluctueren de percentage tussen 3 en 10 procent voor "gevoelig" en voor de categorie "kwetsbaar" tussen 1 en 4,2 procent. Wanneer we niet op uurhokbasis maar op kmhokbasis zouden kijken dan zullen de fluctuaties naar verwachting nog een stuk groter worden en krijgen we vermoedelijk een beter zicht op de plekken waar (relatief) veel rodelijstsoorten voorkomen. Deze exercitie moet ik voor later bewaren omdat ik anders de sluitingstermijn voor de copij niet haal!

Tenslotte heb ik in het kaartje van figuur 3 aangegeven hoe de soorten verdeling op uurhok basis is voor macro- en micronachtvlindersoorten (periode 2007 t/m 2012).

Nachtvinders 2012 (vervolg)

Figuur 2

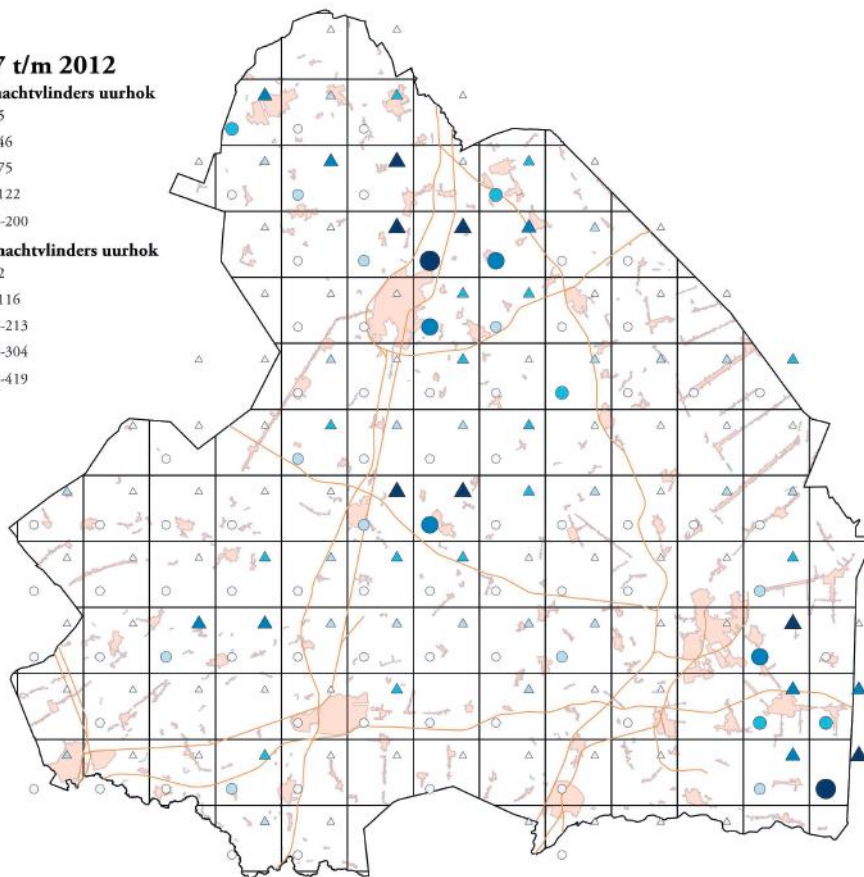
2007 t/m 2012

micronachtvlinders uurhok

- 1-15
- 16-46
- 47-75
- 76-122
- 123-200

macronachtvlinders uurhok

- △ 1-42
- △ 43-116
- △ 117-213
- △ 214-304
- △ 305-419

Figuur 3

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen

Ru Bijlsma

Introductie

Het Fochteloërveen is een omvangrijk hoogveen-/heidegebied op de grens van Friesland en Drenthe. Het gebied is Europees beschermd als Natura 2000-gebied. Behalve waardevolle vegetaties is het gebied ook rijk aan broed- en wintervogels, amfibieën en reptielen en ongewervelde dieren, zoals de dagvlinders veenhooibeestje en heideblauwtje. Als vrijwilliger voor Natuurmonumenten tel ik dagvlinders in het Drentse deel van het Fochteloërveen. Zo ook op een aantal voormalige plagplekken.

In het zeer droge voorjaar van 2011 heeft een brand op 25 april ongeveer 100 ha van het Fochteloërveen in de as gelegd, waaronder de plagplekken in het oostelijke deel van dit verbrande gebied. Aanvankelijk leek het erop dat de plagplekken de dans zouden ontspringen (zie luchtfoto halverwege die dag, met op de voorgrond de plagplekken), maar een dag later bleek dat ook 'mijn' plagplekken verbrand waren, en welke dieren?

In deze bijdrage wordt stilgestaan bij de situatie van de dagvlinders voor en na de brand.

Situatie van het gebied

Het onderzoeksgebied voor de dagvlinders ligt in het oosten van de brandlocatie in het Fochteloërveen (figuur 1). Het onderzoeksgebied bestaat uit drie deelgebieden: het verbrande en niet-verbrande heidegebied, en een randzone aan de brandzijde langs het pad (figuur 2). Het onderzoeksgebied is een landschappelijke overgangszone tussen het hoogveen in het westen en de heide in het oosten.

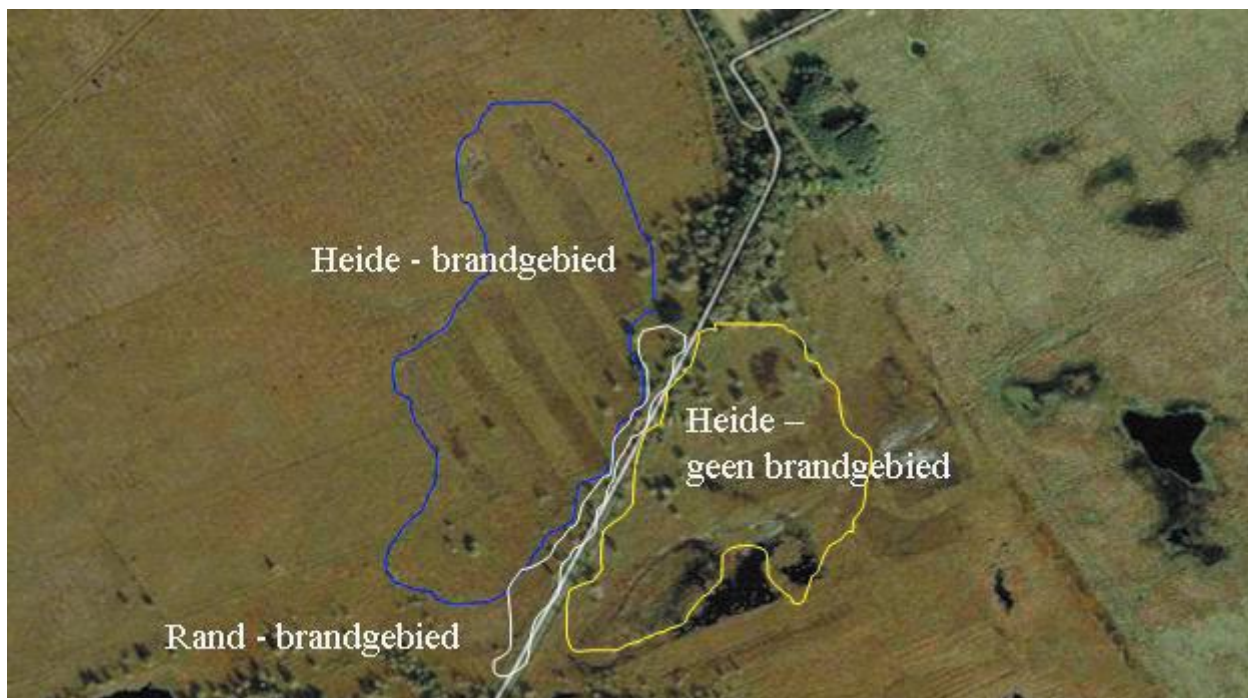
Figuur 1 Ligging verbrande deel in Natura 2000-gebied Fochteloërveen (wit omcirkelt) en het onderzoeksgebied voor de dagvlinders (rode driehoek). Bewerkte afbeelding uit het concept-beheerplan Fochteloërveen.

Luchtfoto tijdens de brand van oost richting west gezien. Op de voorgrond de donker getinte plaglocaties ten westen van het zand-/fietspad die later die dag door de brand in de as zijn gelegd. Het grootste deel van het verbrande gebied bestaat vooral uit een vegetatie van pijpenstrootje (lichte tint), met plaatselijk zichtbaar de patronen van de vroegere boekweitbrandcultuur (bron NOS.nl)

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen (vervolg)

Figuur 2 Ligging van de drie deelgebieden: heide-brandgebied (blauw), heide-geen brandgebied (geel), en randzone in brandgebied (wit).

Het onderzoek in het verbrande gebied richt zich alleen op de plaglocaties. De rest van het verbrande gebied werd gedomineerd door een ondoordringbare, heuphoge pijpenstrootje-vegetatie, nagenoeg zonder dagvlinders. De laatste 10 jaar heb ik dat niet meer onderzocht. De plaglocaties zijn vergeleken met een referentiesituatie aan de andere kant van het zand-/fietspad, waar geen brand heeft gewoed. De veronderstelling is dat hier bronpopulaties dagvlinders aanwezig zijn gebleven.

Verbrande gebied

In de loop der jaren zijn er plagstroken gemaakt ten westen van fietspad. Nu zijn er ongeveer zeven locaties in een verschillend ontwikkelingsstadium. Er zijn 4 à 5 begroeid. De begroeide plaglocaties hebben een vochtige dopheidevegetatie, met plaatselijk ook struikheide en tormentil, en slenkvegetaties met onder andere witte snavelbies, kleine zonnedaauw, moeraswolfsklauw en plaatselijk veenbies. Verder is een lage tot matige bedekking van pijpenstrootje aanwezig.

Niet-verbrande referentiegebied

Ten oosten van het zand-/fietspad zijn op voormalige landbouwgronden plaatselijk vergelijkbare natte vegetaties aanwezig met dopheide, kleine zonnedaauw en witte snavelbies, en her en der struikopslag. De iets hoger gelegen delen zijn bedekt met vooral pijpenstrootje, pitrus of struikheide, afhankelijk van de voedingstoestand. Mijn veldonderzoek richt zich in dit gebied vooral op de nattere heiderijke delen.

Randzone tussen verbrande en niet-verbrande gebied

Langs het zand-/fietspad is aan de westzijde een randzone onderscheiden die sterk afwijkt van de heidegebieden, met vooral opslag van berk, braam, ruigtekruiden en pleksgewijs onder andere struik- en dopheide, tormentil en pijpenstrootje.

Methode van onderzoek

Omdat niet te voorzien was dat er in mijn onderzoeksgebied brand zou komen, heb ik het onderzoek naar de gevolgen van de brand voor dagvlinders moeten baseren op mijn beschikbare veldgegevens. Vanwege de omvang van het Drentse deel van het Fochteloërveen en de beschikbare tijd bezoek ik ieder jaar een gedeelte met meestal eenmalige steekproeven in een zo gunstig mogelijke vliegperiode van vooral heideblauwtje. De steekproefgebieden worden wel zo mogelijk elk jaar bezocht.

De grootte van het in figuur 2 aangegeven onderzoeksgebied varieerde van 1 plaglocatie tot 4 plaglocaties. Elke plagplek wordt lusvormig onderzocht. Het aantal bezochte plagplekken in het verbrande deelgebied is in tabel 2 weergegeven. De verbrande en niet-verbrande deelgebieden ter weerszijden van het zand-/fietspad hebben elk een grootte van ongeveer 4 ha.

De bezoekdata benaderden de gunstige vliegperiode voor groot dikkopje en heideblauwtje. In juli-augustus vliegt groot dikkopje, en heideblauwtje vooral begin/midden augustus (Dijkstra et al 2003). In tabel 1 zijn de bezoekdata weergegeven. In 2010 zijn de plaglocaties niet bezocht. In 2011 zijn de plaglocaties enkele maanden na de brand wel bezocht. Omdat de vegetatie-ontwikkeling nog pril was, en vanwege het voor vlinders minder gunstige weer zijn geen waarnemingen gedaan. Voor 2010 en 2011 zijn zodoende geen waarnemingen opgenomen. De beschikbare gegevens maken een betrouwbare kwantitatieve vergelijking niet mogelijk, maar ze geven wel een representatief beeld van de doorgemaakte ontwikkeling in vergelijking met een aangrenzend gelegen referentiegebied.

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen (vervolg)

Tabel 1 Bezoekdata en frequentie dagvlinderonderzoek 2006 t/m 2012

Jaar	Datum	Bezoek-frequentie
2006	7-jul	1x
2007	14-jul	1x
2008	25-jul	1x
2009	5-aug	1x
2010	n.v.t.	n.v.t.
2011	30-jul	1x
2012	10-aug	1x

Resultaten

Vegetatie-ontwikkeling (nectar- en waardplanten voor dagvlinders)

In 2011 zijn drie maanden na de brand enkele plagplekken bezocht. De pollen pijpenstrootje liepen al weer uit, dopheide was nog geen centimeter hoog, kleine zonnedaauw was al weer present, evenals jonge moeraswolfsklauw. Foto 2 en 3 geven een indruk. Zoals te verwachten zijn er toen geen dagvlinders aangetroffen, maar het weer was ook niet geweldig.

Foto 2 Overzicht plagplek 30 juli 2011 vanaf zandpad naar het westen, met pijpenstrootje, en beginnende dopheide, kleine zonnedaauw en moeraswolfsklauw.

Foto 3 Moeraswolfsklauw en kleine zonnedaauw en jonge kiemplantjes van dopheide.

Foto's 4 en 5 geven een indruk van de vegetatie-ontwikkeling ruim een jaar na de brand, in begin augustus 2012.

Foto 4 Beeld van de zich ontwikkelende dopheide-vegetatie.

Foto 5 Ontwikkeling van struikheide op vochtige tot droge gedeelten (10 augustus 2012).

Dagvlinders

In tabel 2 zijn de soorten en aantallen dagvlinders in de drie deelgebieden gepresenteerd in de periode 2006 t/m 2012. De jaren 2010 en 2011 zijn buiten beschouwing gelaten omdat er toen geen waarnemingen zijn gedaan.

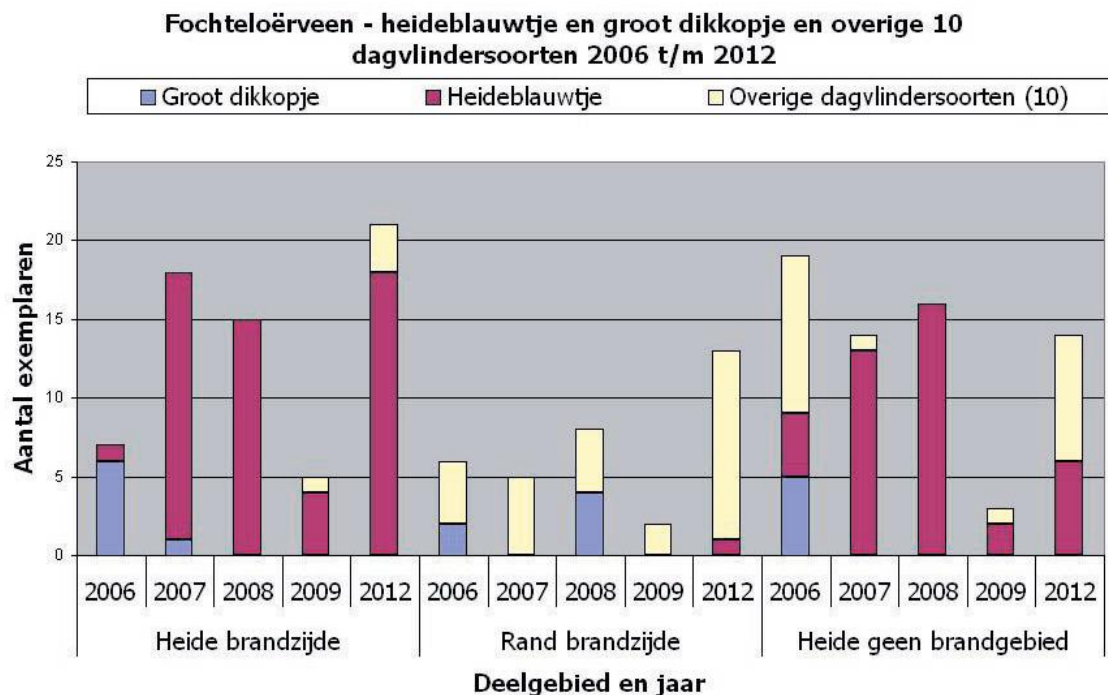

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen (vervolg)

Dagvlinders in drie deelgebieden in het Fochteloërveen in de periode 2006 t/m 2012															
Dagvlindersoort	Heide brandzijde					Rand brandzijde					Heide geen brandgebied				
	2006	2007	2008	2009	2012	2006	2007	2008	2009	2012	2006	2007	2008	2009	2012
Groot dikkopje	6	1				2		4			5				
Zwartsprietdikkopje										1					
Klein koolwitje						2		1			3				
Klein geaderd witje						1					1				
Bruin zandoogje												1			
Oranje zandoogje							1		1	9					7
Koewinkje				1		1		3			4				1
Bont zandoogje							1								
Boomblauwtje					3		3			1	2				
Heideblauwtje	1	15	15	4	18					1	4	13	16	2	6
Distelvlinder									1						
Dagpauwoog										1					1
Totaal aantal exemplaren	7	16	15	5	21	6	5	8	2	13	19	14	16	3	14
Aantal onderzochte locaties	1	1	1	1	4	2	2	1	1	2	1	1	1	1	1

Tabel 2 Overzicht van de waargenomen dagvlinders in drie deelgebieden in het Fochteloërveen in de periode 2006 t/m 2012. Onderaan in de tabel is aangegeven hoeveel locaties in de deelgebieden zijn bezocht. De bezoekfrequentie is in alle jaren gelijk.

Karakteristieke dagvlinders voor natte heide met dopheidevegetaties zijn groot dikkopje en heideblauwtje (Dijkstra et al 2003). Indien deze twee soorten worden afgezet ten opzichte van de 'overige' vlinders ontstaat het beeld van grafiek 1.

Grafiek 1 Aantallen heideblauwtje en groot dikkopje ten opzichte van de overige tien waargenomen dagvlinders in de drie deelgebieden in het Fochteloërveen in de periode 2006 t/m 2012.

Het ontbreken van groot dikkopje in de recente jaren heeft vermoedelijk te maken met het relatief late veldbezoek in augustus. Hier wreekt zich de lage bezoekfrequentie.

Dagvlinders na de brand in het Fochteloërveen (vervolg)

Heideblauwtjes, Foto: Minko van der Veen

Diskussie

In verbrande heidegebieden is een zeer groot aantal factoren bepalend hoe de ontwikkeling na de brand zal zijn. Hiervoor wordt verwezen naar de literatuur.

Eén van de factoren is de wijze waarop de brand is bestreden. In het Fochteloërveen is de brand in de randzone met plaglocaties bestreden met aangevoerd water uit landbouwgebied, terwijl het grootste deel van de 100 ha met blushelicopters is bestreden met water afkomstig van een (voedselarme) zandwinplas bij Smilde.

Vóór de brand waren de verbrande en niet-verbrande heide vooral het leefgebied van heideblauwtje en groot dikkopje, en in sommige jaren enkele begeleidende soorten. De randzone langs het pad is altijd van belang geweest voor 'overige soorten' en in bescheiden mate voor groot dikkopje, en zeer incidenteel heideblauwtje. De variatie in dagvlindersoorten is hier groot door de aanwezige plantensoorten en het gevoerde beheer. Zo nu en dan wordt deze strook open gekapt. Meer openheid leidt tot minder vlindersoorten en ook lagere aantallen per soort.

In het deelgebied waar de brand heeft gewoed zijn in 2012 op vier plaglocaties in totaal 18 heideblauwtjes geteld. Het aantal mannetjes en vrouwtjes was hierbij ongeveer gelijk. Het herstel van deze soort ruim één jaar na de brand kan toegeschreven worden aan de gunstige vegetatie-ontwikkeling in het algemeen en de dopheide en struikheide in het bijzonder. De jonge heideplanten in een kale grond zijn gunstig voor de ontwikkeling van de rups van heideblauwtje, omdat in de groeipunten dan zeer hoge stikstofconcentraties van 2-2,5 % aanwezig zijn (Bink 1992). De aanwezigheid van pijpenstrootje is als waardplant voor groot dikkopje van belang. Het is ook gunstig dat de afstand tussen de niet-verbrande brongebieden met vlinders en het verbrande heidegebied klein is, namelijk 10-100 meter. Heideblauwtje staat als honkvast te boek en groot dikkopje als vrij honkvast (Bink 1992).

Verwacht mag worden dat de ontwikkeling van de genoemde heidevlinders de komende jaren doorzet. Voorwaarde is wel dat het pijpenstrootje, die zich nu uitbundig ontwikkelt, beteugeld wordt. De gewenste heide- en slenkvegetaties, met ook ruimte voor pijpenstrootje, kunnen zich dan goed blijven ontwikkelen.

Overige bijzondere waarnemingen

Tijdens het veldwerk in 2012 zijn ook enkele exemplaren juveniele heikkikker op de plagplekken waargenomen, en er is één moerassprinkhaan gehoord.

Samenvatting

In een gedeelte van het Fochteloërveen heeft een brand op 25 april 2011 ongeveer 100 ha heidegebied in de as gelegd. In het oostelijke deel van dit gebied is de mate van herstel van de dagvlinders onderzocht aan de hand van beschikbare veldwaarnemingen. In het onderzoeksgebied zijn in de periode 2006 t/m 2012 twaalf dagvlindersoorten waargenomen. In de heidegebieden vooral de karakteristieke soorten heideblauwtje en groot dikkopje. De beschikbare gegevens laten geen betrouwbare kwantitatieve vergelijking toe, maar geven wel een beeld van de ontwikkeling. Ruim een jaar na de brand kan geconcludeerd worden dat de oorspronkelijke heide- en slenkvegetaties zich op de voormalige plagplekken goed ontwikkelen, en dat de dagvlinderpopulaties, in het bijzonder die van het heideblauwtje, zich in het onderzochte gebied hebben hersteld. Over het herstel van groot dikkopje kan met de beschikbare kennis nog geen uitspraak worden gedaan.

Dankwoord

Vereniging Natuurmonumenten (Martin Snip) ben ik erkentelijk voor de jaarlijks verleende vergunning voor veldonderzoek in het Drentse deel van het Fochteloërveen.

Literatuur

- Bink, F.A., 1992. Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co.
- Boer, P., 2010. De gevolgen van een heidebrand voor vegetatie en bodemfauna; de eerste weken na de brand, met extra aandacht voor de mieren. Bergen, N-Holland.
- Dijkstra, A.C.J., J. de Vries & B.J. Hoentjen, 2003. Dagvlinders in Drenthe. Voorkomen en verspreiding 1990 – 2001. Uitgeverij PubliQue / Vlinderwerkgroep Drenthe.
- Verslag Veldwerkplaats Natuurbranden, Strabrechtse heide, 7 maart 2012
- Vogels, J. & J. Frazaõ, 2012. De zomerbrand op de Strabrechtse Heide. Monitoring van de effecten op bodemchemie, vegetatie en fauna. Stichting Bargerveen.
- Vogels, J., M. Nijssen, P. Boer, A. Kooijman & H. Esselink, 2006. Effecten van brand op vegetatie en fauna in de Nederlandse duinen. Een evaluatie van directe en korte termijn effecten van experimentele branden op Ameland en Terschelling en spontane branden op Terschelling, het Noord-Hollands duinreservaat en de Amsterdamse Waterleidingduinen. Stichting Bargerveen.

Groot dikkopje op distel, Foto: Minko van der Veen